Főszerkesztői bevezető

2008. szeptember 29-én Reguly Antal halálának 150. és Lakó György születésének 100. évfordulója alkalmából emlékülést rendeztünk a Magyar Tudományos Akadémián, amelyen több tudományág magyar- és oroszországi művelői tisztelegtek a két kiváló tudós emléke előtt. Az akkor elhangzott előadások közzétételével járul hozzá folyóiratunk e jubileumok megünnepléséhez.

Honti László

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

Emlékülés Reguly Antal halálának 150. és Lakó György születésének 100. évfordulója alkalmából

A mai napon a Magyar Tudományos Akadémia két egykori tagjára, a magyar nyelv eredetének és rokonságának két kiemelkedő, tudós kutatójára emlékezünk. Reguly Antal élete a felfedező terepmunka lázában és nélkülözéseiben lobbant el. Hosszú betegségét követően, de fiatalon, 39 évesen oltotta ki életét egy súlyos agyvérzés 1858. augusztus 23-án. Nagyra törő terveit sajnos nem tudta valóra váltani. Betegsége meggátolta jegyzeteinek feldolgozásában. Első feldolgozott, magyarra fordított anyagait – közös értelmező munkájukat követően – Hunfalvy Pál adta ki, de Reguly a „Vogul föld és nép" megjelenését (1864) már nem élhette meg. Meghalt anélkül, hogy útjának eredményeit ő maga tárhatta volna a világ tudományossága elé.

Lakó György a budapesti egyetem finnugor nyelvtudományi tanszékének vezető professzora magas kort élt meg, és még hajlott korában is munkálkodott, új művekkel jelentkezett (pl. A magyar mondatszerkezet finnugor sajátságai. Pécs, 1991). 1995. július 15-én, amikor 88 éves korában elhunyt, lényegében már lezárt, teljes életművet hagyott hátra. A nekrológot író tanítvány, Honti László elismerően állapíthatta meg: „Amikor eltávozott, nem maradt utána befejezetlen munka, teljesítetlen kötelezettség."

Lakó György a finnugor nyelvészeti stúdiumok 1872-ben alapított budapesti tanszékének időrendben a negyedik professzora volt: Budenz Józsefet, Szinnyei Józsefet és Zsirai Miklóst követte a tanszék élén és a széles nemzetközi elismertségnek ör-

vendő magyar finnugrisztikai iskola vezetésében. Köztudott, hogy a finnugor összehasonlító nyelvtudomány művelését Budapesten még a Göttingenből elcsábított Budenz emelte világszínvonalra, s az őt követő professzoroknak később sokkal nehezebb körülmények között kellett az elért szakmai színvonalat fenntartani, a magyar nyelvtudomány és rokontudományai, valamint a magyar nemzetismeret számára (is) nélkülözhetetlen oktatási-kutatási műhelyt oltalmazni.

Lakó professzor életműve – noha az 1950-es években egy tanulmányútja során Szentpétervárón magának is alkalma nyílt északi vogul anyagot gyűjteni a vogul nemzetiségű Evdokija Rombandeevától – nem az élő nyelv tanulmányozásához, a terepmunkához, hanem a könyvtárakhoz, az archívumokhoz, a filológiai munkálatokhoz kapcsolódott. Fonetikai, morfológiai és etimológiai elemzések, s a szakirodalmi eredményekre építő rendszerező művek sokasága kapcsolódik a nevéhez. Ezek közül a rokontudományok művelői legtöbb hasznát a szótörténeti, etimológiai eredményeknek, s kiemelten „A magyar szókészlet finnugor elemei" című etimológiai szótár három kötetének veszik (Budapest, 1967–1978). Ennek az időtálló nagy műnek Lakó György nem csupán a főszerkesztője, legfőbb lektora volt, hanem szorgos megalapozója, munkatársa is. A szótár szakirodalmi bázisa ugyanis az ő legendásan alapos etimológiai cédulagyűjteménye volt.

A kívülállók előtt sem kétséges, hogy Lakó professzor munkássága túlmutat a hazai és a nemzetközi finnugrisztikán, s benne a magyar nyelvtudomány, s azon belül az összehasonlító nyelvtörténet és a lexikográfia egyik legjelentősebb 20. századi egyéniségét kell tisztelnünk.

A 150 éve elhunyt Regulyról „A Magyar Tudományos Akadémia tagjai" címen megjelent életrajzi lexikon (Budapest, 2003, III/1064) szócikke szakági meghatározásként azt írja: „nyelvész és utazó". Sem a cikk szerzőjének, sem a lektorálást végző szerkesztőknek nem tűnt fel Reguly etnográfiai, folklorisztikai és embertani szakiránya, felkészültsége. Pedig elegendő egy pillantást vetni publikált műveinek jegyzékére, hogy belássuk, Reguly elsősorban etnográfusnak tekintette magát, aki a népeket nyelvük, hagyományos műveltségük (népköltésük, életmódjuk, tárgykészletük) és embertani vonásaik tekintetében egyaránt vizsgálta. Már Eötvös József megírta róla, hogy: „Életének iránya fölött a véletlen határozott, mely őt a stockholmi könyvtárban Arvidson finn tudóssal összehozá, s őt a magyar s finn nyelvek között létező rokonságra emlékeztetvén, benne azon gondolatot ébreszté, hogy miután a magyar nép eredetének kérdése csak az észak népei és nyelveinek tanulmányozása által fejthető meg, ezt tűzze ki élete czéljául." Ezt követően indult Finnországba, ahol Castréntől nyelvészetet (és nyelveket) tanult (1840), majd Szentpétervárra, ahol Karl Baer akadémikustól az embertani kutatások, a kraniometria metodikáját sajátította el (1841–1842).

A Magyar Tudományos Akadémiának küldött leveleiben beszámolt tanulmányairól és kutatási terveiről. 1843 júliusában küldött levelében akadémiánk anyagi támogatását kérte a vogulok és az osztjákok földjére tervezett utazáshoz. Feladatait

így vázolta: „Különös figyelmet kívánok fordítani e népek természettani viszonyaira is, s e népcsaládból egy koponya-gyűjteményt szerezni össze s gipsznyomatokat venni, minek csínját itt magamévá tettem." Ezt a „tudományát" később Magyarországon is hasznosította. 1857-ben a Palócföldön végzett hathetes néprajzi és antropológiai terepkutatása során embertani megfigyeléseit, méréseit német nyelven rögzítette, etnográfiai jegyzeteit viszont magyarul írta, messze megelőzve korát az adatvédelem és a személyiségi jogok területén is.

Folklorisztikai munkásságát a hagyatékából kiadott művek sora jelzi. Hunfalvy akadémiai székfoglalója (Egy vogul monda, 1859) Reguly által gyűjtött szövegre épült. Hagyatékából született „A vogul föld és nép" (1864), majd a Munkácsi Bernát által közzétett „Vogul népköltési gyűjtemény I–IV." (1892–1921), a Pápay József által kiadott „Osztják népköltési gyűjtemény" (1905) jelentékeny hányada. A sor folytatható lenne a Zsirai Miklós, majd a Kálmán Béla és a Fokos Dávid által később kiadott gyűjtemények címeivel.

Emlékeztetnünk kell arra, hogy Reguly már Finnországban elkezdte a néprajzi tárgyak beszerzését, gyűjtését is 1840–1841-ben. Első szerzeménye egy lapp öltözék volt, valamint egy lapp koponya. Amikor több ezer kilométeres, mintegy 385 ezer négyzetkilométeres térséget érintő expedíciójáról 1846-ban visszatért Szentpétervárra, antropológiai, régészeti és néprajzi tárgyai, az úton készült jegyzetei hét hatalmas ládába csomagolva érkeztek meg vele. Barátai az életéért aggódtak, ő maga inkább a poggyászáért remegett. Péterváron az Orosz Földrajzi Társaság kérésére még megszerkesztette az Északi-Urál-vidék térképét, melyen 5400 települést jegyzett be nagy pontossággal. Még abban az évben kiadták nyomtatásban (Ethnographische-Geographische Karte des nördlichen Ural-Gebietes. Sankt Peterburg, 1846), s nagy hasznát vette az Urálba akkor induló orosz expedíció.

Pestre megérkezvén, 1847-ben többek között egy 72 tárgyból álló etnográfiai kollekciót adott át a Magyar Tudományos Akadémiának. Az 1847. novemberi „népes gyűlésről" beszámoló Toldy Ferenc „titoknok" részletesen felsorolta a teremben kiállított tárgyakat is. A gyűjteményről megjegyezte: „a maga nemében egyetlen a művelt Európában; s méltónak tartom, hogy tárgyai kivétel nélkül mind lerajzolva, részint színes nyomatban közzé tétessenek…" Viszonyainkat jellemzi, hogy Toldy ezen kívánsága egy évszázadon át nem teljesült, s a Reguly-gyűjtemény első, részleges dokumentációja csupán 1954-ben jelent meg. (A Néprajzi Múzeum 2008 májusában egy félnapos kamarakiállításon mutatta be a gyűjtemény néhány még megmaradt darabját.)

Nem is kell mondanom, hogy az olyan nagy tudós elődök, mint Reguly Antal és Lakó György eredményeit sokkal jobban kell tisztelnünk és becsülnünk, mint az történt és történik méltatlan korokban. Tudós hagyatékukat, emberi példájukat ápolnunk kell, s felmutatni, átadni az utánunk jövő nemzedékeknek. Reményem szerint ezt a célt szolgálja a mostani emlékülés is.

Átadván a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének, továbbá a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának üdvözletét és jókívánságait a konferencia sikeréhez, megnyitómat a Kanteletar néhány sorával zárom:

„a szép versek, rövid versek.
Jobb, ha örömmel hallgatják,
mint ha már várnák a végét.
Zúgva zúgó zuhatag sem
zúdítja el minden vizét,
ésszel élő énekes sem
dalolja el minden dalát”
(Rácz István fordítása)

Ezzel a költői (és az előadóknak ajánlott) intelemmel az ülésszakot megnyitom.